

MUSTAQILLIK DAVRI NASRIDA MAZMUN VA G'OYA

Hoshimova Farangis Qobil qizi

Sharof Rashidov nomidagi SamDU magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada mustaqillik davrida yaratilgan asarlarning mazmun va g'oyasidagi o'zgarishlar, yangilanishlar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Mustaqillik, mazmun, g'oya, epizod, hikoyachilik, Erkin A'zam, Xayriddin Sultonov, Xurshid Do'stmuhammad, Nurillo Otaxonov, Olim Otaxonov, Salomat Vafo, Zulfiya Qurolboy qizi, Mahzuna.

Annotation: This article discusses the changes and updates in the content and ideas of the works created during the period of independence.

Keywords: Independence, content, idea, episode, storytelling, Erkin Azam, Khairiddin Sultanov, Khurshid Dostmuhammad, Nurilla Otakhanov, Olim Otakhanov, Salomat Vafa, Zulfiya Kuroloy Girl, Mahzuna.

Mamlakatimizda bugungi kunda ilm-fan, milliy qadriyatlar va badiiy adabiyotning rivojlanishi borasida sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda. Yurtboshimiz ta'kidlaganlaridek, "O'zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotini xalqaro miqyosda o'rganish va targ'ib qilish, ko'pqirrali bu mavzuni bugungi kunda dunyo adabiy makonida yuz berayotgan eng muhim jarayonlar bilan uzviy bog'liq holda tahlil etib, zarur ilmiy-amaliy xulosalar chiqarish, kelgusi vazifalarimizni belgilab olish, o'ylaymanki, katta ahamiyatga ega"¹³⁶.

G'oya – san'at asarida qo'yilgan va yoritilgan masalardan kelib chiqadigan mantiqiy xulosa. Asar g'oyasi rang-barang usullar bilan ifodalanadi. Shunday usullardan biri masalaning qo'yilishi asosida g'oyaning ifodalanishidir. Bu xil asar g'oyasi, shartli ravishda, g'oya – masala deb ham yuritiladi ("Erk" povesti kabi). Bunday paytda, asarning qiymatini shu asarda qo'yilgan masalaning muhimligi, salmoqdorligi belgilaydi, masalaning yechilishi zamonga yoki kitobxonning muhokamasiga havola qilinadi.

Adabiy asarning g'oyasi, xuddi, mavzudek, asar mazmunida ifodalanadi. Chinakam badiiy asardagi har bir epizod, har bir obraz va hatto, alohida detallar ham asosiy g'oyani ochishga xizmat qiladi. Asar g'oyasini to'la tushunish uchun unda tasvirlangan voqea-hodisalar, obrazlar, detallar haqida chuqur mushohada qilib ko'rish, atroflicha tahlildan o'tkazish kerak. San'at asarining g'oyasi badiiy g'oyadir. Badiiy g'oya – san'at asarining mazmunida yotgan umumlashma, emotsional va obrazli fikr. Asar g'oyasi haqida so'z yuritilganda uning mana shu xususiyatini, albatta, hisobga olish zarur¹³⁷.

Mustaqillik davrida barcha janrlar qatori hikoyachilikda ham juda ko'plab yangilanishlar bo'ldi. Hikoyachilik ham mazmunan, ham shaklan rivojlandi.

¹³⁶ Shavkat Mirziyoyev: «Adabiyot, san'at va madaniyat yashasa, millat va xalq, butun insoniyat bezavor yashaydi» // <https://xabar.uz/uz/madaniyat/shavkat-mirziyoyev-adabiyot-san'at>

¹³⁷ Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2001. – B. 102 – 103.

Mustaqillik davrida yaratilgan hikoyalarni o'rganar ekanmiz, o'zbek hikoyanavisligi alohida shaxslar olamini, ularning o'ziga xos tuyg'ularini aks ettirish borasida qator yutug'larni qo'lga kiritganligiga amin bo'lamiz. To'g'ri, har bir odamning o'zi alohida shaxs. Ayni chog'da, u o'zigagina xos olamga, intellektual-ruhiy holatga ega. Shu jihati yuksalgan sayin inson o'ziga xos xislatlarini, o'z individualligini yanada teranroq, yorqinroq aks ettiradi. O'zbek yozuvchilari ana shu hayot haqiqatini o'z ruhiyatini taftish etib, o'zligini anglashga intiladigan qahramonlar yaratish orqali badiiy haqiqatga aylantirishga erishayotganliklarini Erkin A'zam, Xayriddin Sultonov, Xurshid Do'stmuhammad, Nurillo Otaxonov, Olim Otaxonov, Salomat Vafo, Zulfiya Qurolboy qizi yaratgan hikoyalar orqali kuzatish mumkin.

Insonni kutilmagan holatlarga tushib qolishi va avval sira kechirmagan kechinmalarni his qilish kabi murakkab vaziyatlarni tasvirlash E.A'zamning "Bizning tog'a" va "Ta'ziya" hikoyalariga ham xos. Hikoyada bolaligidan izzattalab bo'lib o'sgan, hammani o'zi bilan hisoblashishga majbur qilishga urinadigan tog'a obrazi birda mehr, birda nimkulgu bilan tasvirlangan. Uning asl maqsadi noma'lum va tushunarsiz, uni to'la-to'kis anglash g'oyat mushkul. Tog'aning o'ziga yarasha fe'li, mol-holi, yashash tarzi mavjud. Shunday bo'lsa-da, jiyani Amir bilan bir umr kelisha olmaydi, uning alamini oshirish, qolaversa, jiyani bir pog'ona "yuqori" ekanini anglatib qo'yish maqsadida qasdma-qasdiga ko'shkli imorat tiklashga urinadi.

Kezi kelganda bor kibr-havosini, jiyaniga "raqiblik" tuyg'usini unutib, "jigarchilik" yo'lini tutadi. Amirning saroyiga o't tushganida o'g'liga atab qurayotgan imoratini ham chala qoldirib, jiyanining vayron bo'lgan joyini tiklashga kirishadi, unga ich-ichidan achinib mehribonlik ko'rsatadi. Bunday o'rinlarda, yozuvchi o'zbek xalqiga xos odamiylik, saxovat, bag'rikenglik kabi ulug' fazilatlarni ma'naviy qadriyat tarzida millat ongiga, ruhiyatiga singib ketganligini haqqoniy gavdalantirgan. Voqea-hodisalar silsilasida tog'a yana shuni anglab etadiki, odam qadrini boshqa odamning anglashi g'oyat qiyin ekan, o'z qadringni o'zgalarga majburan anglatish esa undan mushkul. Odamlar hamisha bir-birlariga suyanib yashaydilar, o'zlari bilib-bilmagan holda bir-birlaridan madad, mehr-oqibat kutadilar. Faqat boshlariga fojea tushgan kezlardagina bu hayot haqiqati oldida bosh egadilar, o'zgalar mehriga zoriqishni his qiladilar. Asardagi tog'a va jiyani munosabatlari ayni shu haqiqatni ifoda qiladi. Muhimi, yozuvchi o'z qahramonlarini "g'oya tashuvchi" vositaga aylantirmagan, o'ziga xos xislatlari, fazilat-u nuqsonlari bilan Haqqoniy va tabiiy gavdalantirishga erishgan. Tog'aning har bir xatti-harakati o'z qiyofasi mantig'iga mos, tabiatidan kelib chiqadi. U barchani va barcha hodisalarni o'z ko'zi bilan ko'rib, o'ziga xos mushohada qiladi.

Hodisalarga, odamlarga ham boshqalar kabi emas, o'ziga xos munosabat bildiradi. Aynan shu betakror jihati bilan u kitobxon qalbidan joy oladi. Yozuvchi o'z qahramoni orqali atrofdagi odamlarni o'zimizga ma'qul kelish yo kelmasligiga qarab emas, balki boricha, qanday yaratilgan bo'lsa shundayligicha, ziddiyatli va murakkab inson sifatida qabul qilish zarurligini, muhimi, insonni anglash ekanini ta'kidlaydi. Zotan, bu xususiyat milliy mustaqillik davri o'zbek hikoyachiligi taraqqiyotini ta'minlovchi muhim xususiyatdir. Shunisi ham borki, insonni tushunishga da'vat etish insonni anglash falsafasini talab qiladi. Insonni tasvirlash orqali esa

ana shu hayot falsafasi yaratiladi. Zotan, adabiy janr taraqqiyotining yangi davrida hodisalarga va inson shaxsiga yondoshish tamoyillarining o'zgarib, takomillashib borishi tabiiy va zaruriy jarayon hisoblanadi. Ammo, badiiy ijodning azaliy qonunlari barcha davrlar uchun o'zgarmasdir: yozuvchi voqeanavis emas, insonshunos sifatida ish ko'rib, inson qalbi haqida aytilmagan haqiqatlarni badiiy kashf etsagina, u yaratgan asar estetik qimmat kasb etadi.

“Ta’ziya” hikoyasida yozuvchi Erkin A’zam davr tazyiqlari ostida ichi boshqa-yu, surati boshqa, qo’rqqoq odamga aylanib qolgan inson fojeasini butun dahshati bilan tasvirlashga erishgan. “Ta’ziya” hikoyasida odam va u tushungan g’oya, zamona va uning yo’rig’iga yurish mashaqqatlari aks ettirilgan. O’zini hammadan ko’ra dahriyroq ko’rsatishga intiladigan Salim qarorning, aslida, xudojo’y va taqvodorligi, sirli hayoti, nomunosib o’limi kabi holatlar asarda ota-bola suhbatdoshlar hamda ovul kishilari munosabati asnosida ko’rsatiladi. Shunisi borki, garchi Salim qaror hikoyachining xotirasi orqali o’quvchilarga yuzma-yuz keltirilsa-da unga xos jihatlari bir muncha ta’sirli tasvirlangan.

Hikoyada e’tiqodini yashirib yurishga majbur bo’lgan, ichi va tashi boshqa bo’lgan qo’rqqoq odam fojeasi ancha mahorat bilan chizilgan. Mustaqillik yillarida yaratilgan hikoyalar orasida Xurshid Do’stmuhammadning “Jimjixonaga yo’l” asari ham e’tiborga sazovar. Bu asar o’zbek hikoyachiligida nazira sifatida bitilgan birinchi asardir. Hikoya orqali inson tuyg’ulariga xos jilvalarni nozik ilg’aydigan mohir yozuvchining qalb harakatlari sezilib turadi.

“Nusxakashning merosxo’ri” hikoyasida hayoti fojeali burilish pallasini kechirayotgan shaxsning murakkab, tahlikali holati mahorat bilan aks ettirilgan. Badiiy ijod – bu nusxa ko’chirish ham, yashash vositasi ham emas, balki yurakdagi dardni ifodalash ekanligi asardagi murakkab taqdirli qahramonlar misolida ko’rsatilgan.

Yozuvchi Xurshid Do’stmuhammad o’z hikoyalari orqali xilma xil epik tafakkur namunalari yaratishga erishayotgan iste’dodli ijodkorlardan biridir. Uning “Jajman” nomli hikoya va qissalar to’plamiga kirgan Mahzuna sifatidagi o’zbek ayoli obrazi milliy qiyofasi fikrlash tarzi xususiyatlari bilan tom ma’nodagi pokizalik ramzi oyoq osti qilinayotgan, yuz o’girilayotgan tabiiylik, halollik, poklik, ayol sha’ni, qadru qimmatini haqida o’ylashga undaydi.

Erining “kollektivi” bilan ziyofatda uchrashgan Mahzuna zamonaviy ayollarning behayolarcha o’yin tushishi-yu, kap-katta erkaklarning yoshiga nomunosib engiltakliklarini ko’rib hushidan ayrilayozdi. Bo’ri Sobitovichning bezbetlarcha tikilishi, ayollarga yalpoqlanib, takalluf ko’rsatishi, ayolu erkaklarning mast-alast gap so’zlari Mahzunaning ko’z oldini qorong’ulashtiradi. “Bu orada u paltoni kiyib ulgurdi. Mahzuna chap elkasida qo’lansa isni tuydi, paltoni kiyib ulgurmay, ikki kaft ikki elkasidan qisib ushlaganini, boyagi qo’lansa is purkayotgan og’iz yonog’iga tekkudek yaqinlashib, “qo’ng’iroqlashamiz” deganini eshitdi... Mahzuna orqasida o’lim sharpasi g’oyadek turganini, u sovuq barmoqlari bilan hademay bo’g’a boshlashini oldindan bilganday va taqdirga tan berganday ilkis bo’shashdi, qo’l-oyog’idan mador ketdi, boshidan xushi uchdi”.

Xo’sh, nima sababdan Mahzuna bunday ruhiy iztirobni boshdan kechirdi? Boshqa ayollar kabi befarq, loqayd holda atrofdagilarga sirtidan xushmuomalalik, takalluf ko’rsatib, indamay ketaversa bo’lmasmidi? Yoki ziyofatdagilarning o’zlarini tutishlari hali «yosh, hayot

ko'rmagan» ayolga botmadimi? Balki Bo'ri Sobitovich yoki uning rafiqasi aytganiday, bunday o'tirishlarga tez-tez kelib tursa, ko'nikib ketar? Ular kabi bezbetlashib, behayo lo'ttibozlarning, andishasiz laganbardorlarning biriga aylanar? Balki shu ma'noda yoshi ulug' bo'lsa-da, suyuq ongli rahbar unga "telefonlashamiz" degan taklifni shipshigandir? "O'shandagina Mahzunaning miyasida yashin chaqnagandek bo'ldi, indamay – netmay, hiring–hiringlab qo'lini unga tutayotgan ayollardan nafratlandi, o'zini Maqsudjon akasining panasiga oldi"... "...sharillab oqayotgan suv ostiga boshini, yuzini, elkasini, chap yonog'ini tutgunga qadar chidadi... ichidan qattiq o'qchiq keldi, yo'taldin va chiroq nurida simobdek yiltirab tushayotgan suvga, oppoq vannaga, oppoq devorga... oppoq badaniga qarashdan uyalib kaftlarini yuziga bosgancha o'ksib-o'ksib, xo'ngrab yubordi... "Kelishganmish!.. Turqing qursin, sovuq!.. Suyuq!.. o'lganim yaxshimasmi!. E!.."

Yo'q, Mahzuna singari ayollar hayo pardasidan nariga chiqmaydi, o'lsa ham o'z sha'nini, ayollik or-nomusini bulg'amaydi. Agar aksincha holat yuz bersa-chi? Barcha ayollar erkaklarga taqlid qilib kiyinsa, ziyofatlarda xushiga kelganicha cho'qishtirib ichsa, istagan erkak bilan hech bir tortinmay, seskanmay raqs tushsa, begona erkakka elka tutsa, qo'l cho'zsa va bularni "zamonaviylik" pardasiga o'rab, loqayd erga bepisand xotin bo'lib yashayversa?! Yozuvchi kitobxonni xushyor torttiruvchi savollarni Mahzunaning iztirobli xo'ngrab yig'lashlari tarzida ko'ndalang qo'ydi, uning alamli hayollari orqali ifoda etadi. Ogoh bo'l, inson! o'zligingni unutm, diyonatdan, poklikdan yuz o'girma, bu mo'tabar tushunchalarni xatlab o'tma!

Ezgulikni mahv etishga uringan maxluq – Jajman haqidagi hikoyasida esa yozuvchi Xurshid Do'stmuhammad uzoq o'tmish va bugungi kunni bog'lovchi nuqtalarda turib tasvir yaratganga o'xshaydi. Zardo'sht bobo bilan uning atrofidagi olamon, tekinox'r balo Jajman go'yo biz yashaydigan davr illatlarining, ezgulik va yovuzlikning ramziy timsollari. o'z kunini o'zi bozor rastalarida Jajman paydo bo'lishi bilan o'g'irlik, vahima, dod-faryod yuz beradi. Keksa Zardo'sht bobo yuz berayotgan hodisalarni kuzatar, xudolarga iltijo qilib ogohlik tilar, Jajmanning hiylalari esa kundan-kun ortar edi.

Yozuvchi ramzlashtirish san'atidan foydalanib, halollikka aralashgan haromdan qutilish, uning oqibatlarini daf qilish nechog'lik mushkul ekanini ro'y-rost tasvirlaydi. Jajmanni tutish va o'ldirishga chog'langan olamonning holati, mahluqning uddaburonligi, Zardo'sht boboning anduhli o'y-kechinmalari hikoyada nihoyatda ta'sirchan manzaralar orqali tasvirlangan. Ming mashaqqat bilan butun bir olamon bitta mahluqni arang o'ldirdi! Ammo olamonning o'pishgan, yig'lashgan Holdagi sevinchi uzoqqa cho'zilmadi. "Shu ko'zlar, shu nigohlar o'ngida to'zon bosildi, bosildi va devorning tepasida o'raning og'zidek qora tuynuk ko'rindi... qanday hodisa yuz berayotganiga fahmi etmagan olamon hang-mang bo'lganicha qotib turar, biron zot qilt etishga jur'at topolmasdi o'zida... Ana shunda qora tuynukdan bir juft bahaybat hovuch ko'rindi... hovuchlar ichkariga suqilib kirdi-yu, ulardan hozirgina bazo'r, ming bir azobda o'ldirilgan Jajmanga ikki tomchi suvdek o'xshash boshqa bir Jajman sakrab erga tushdi".

Hayotimizga aralashib, sezdirib, sezdirmay kirib kelayotgan Jajmanlar – tekinxoʻrlik, balo, ofat, xaromxoʻrlik timsolidir. Ular juda tezlik bilan odamlarni oʻz domiga ilintirib, oʻzi kabi tekinxoʻr va xaromxoʻrga aylantirib qoʻyadi. Eng dahshatlisi, odamlar orasidan ularni quvib solish yoki mahv etish gʻoyat mushkul. Bu yovuzlik zurriyotlari asrlar, davrlar osha ezgulik farzandlari bilan kurashib, ular orasiga vahima, ishonchsizlik kabi turli xil nifoqlar solib kelmoqda. Bugungi kunda esa ular odamlarni halol va xaromni ajrata olmaydigan qilib qoʻyishganday. Zardoʻsht bobo kabi «har daqiqada: Ogoh boʻl, inson! - deya bong urishi darkor, chunki bir muddat ogohlikni unutsak, oʻnglab Jajmanlar bizni haq yoʻlidan adashtirishi mumkin!

Demak, shaxslikning mohiyatini yangicha uslub va talqinda berish tendentsiyasi bugungi nasrimiz, xususan, oʻzbek hikoyalarda bor buy-basti bilan namoyon boʻlmoqda. Bugungi kun hikoyalari qahramoni oʻz-oʻzini taftish etib, oʻz borliqini rang-barang jihatlardan namoyon qilmoqda¹³⁸.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Abdujabborov D. Hikoyalarda davr va qahramon masalasi. SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 2: ISSUE 6: 2021, ISSN; 2181 – 1601.
2. Aliyev A. Istiqlol va adabiy meros. Oʻquv qoʻllanma, – Toshkent: Oʻzbekiston, 1997.
3. Bahodir Karim. Istiqlol adabiyoti: nazm va nasr, – Toshkent: Firdavs – shoh, 2021.
4. Nazarov B, Rasulov A, Qahramonov Q, Ahmedova Sh. Oʻzbek adabiy tanqidchiligi tarixi, –Toshkent: Choʻlpon nomidagi nashriyot – matbaa ijodiy uyi, 2012.
5. Normatov U. Umidbaxsh tamoyillar, –Toshkent: Maʼnaviyat, 2000.
6. Артикова Ш. МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В ОЦЕНКЕ ВЕЖЛИВОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ ТЕКСТОВ //Академические исследования в современной науке. – 2024. – Т. 3. – №. 44. – С. 109-111.
7. Артикова Ш. МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В ОЦЕНКЕ ВЕЖЛИВОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ ТЕКСТОВ //Академические исследования в современной науке. – 2024. – Т. 3. – №. 44. – С. 109-111.
- 8.
- 9.
10. Артикова, Ш. (2024). МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В ОЦЕНКЕ ВЕЖЛИВОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ ТЕКСТОВ. Академические исследования в современной науке, 3(44), 109-111.
11. Артикова, Ш. (2024). МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В ОЦЕНКЕ ВЕЖЛИВОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ ТЕКСТОВ. Академические исследования в современной науке, 3(44), 109-111.

---

¹³⁸ Umurov H. Eng yangi oʻzbek adabiyoti muammolari. – Toshkent: Fan, 2019. – B. 194 – 196.

12. Артикова Ш. М. Вежливость В Семейной Риторике Узбекистана И Англии: Культурные Различия //International Conference on Linguistics, Literature And Translation (London). – 2024. – Т. 8. – С. 98-101.
13. Артикова, Ш. М. (2024, October). Вежливость В Семейной Риторике Узбекистана И Англии: Культурные Различия. In International Conference on Linguistics, Literature And Translation (London) (Vol. 8, pp. 98-101).
14. Артикова, Ш. М. (2024, October). Вежливость В Семейной Риторике Узбекистана И Англии: Культурные Различия. In International Conference on Linguistics, Literature And Translation (London) (Vol. 8, pp. 98-101).
15. Shaxnoza A. PROSODIC FEATURES OF SPEECH FORMS OF ADDRESS IN ENGLISH DISCOURSE IN COMPARISON WITH RUSSIAN //Journal of Modern Educational Achievements. – 2022. – Т. 1. – С. 33-38.
16. Shaxnoza, Artikova. "PROSODIC FEATURES OF SPEECH FORMS OF ADDRESS IN ENGLISH DISCOURSE IN COMPARISON WITH RUSSIAN." Journal of Modern Educational Achievements 1 (2022): 33-38.
17. Shaxnoza, A. (2022). PROSODIC FEATURES OF SPEECH FORMS OF ADDRESS IN ENGLISH DISCOURSE IN COMPARISON WITH RUSSIAN. Journal of Modern Educational Achievements, 1, 33-38.
18. Artikova, Shaxnoza Maxamadovna. "О НЕОБХОДИМОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН." Theoretical & Applied Science 5 (2020): 79-83.
19. Artikova, S. M. (2020). О НЕОБХОДИМОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. Theoretical & Applied Science, (5), 79-83.
20. Artikova S. M. О НЕОБХОДИМОСТИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 5. – С. 79-83.
- 21.